

DOI: [10.32702/2307-2105-2019.1.152](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.1.152)

УДК 658.14:65.012.8

*В. І. Фостяк,
аспірант, Львівський державний університет внутрішніх справ*

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕКОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

*V. Fostiak
postgraduate, Lviv State University of Internal Affairs*

FORMATION OF THE MECHANISM FOR MANAGING THE SAFETY ACTIVITIES OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

Поточна діяльність українських промислових підприємств характеризується не лише посиленням негативного впливу зовнішнього середовища, але й недостатньою увагою до проблеми забезпечення безпеки бізнесу зі сторони як власників, так і менеджерів. Відсутність або ж недостатня результативність функціонування системи безпеки не дозволяє адекватно реагувати на дію зовнішніх та внутрішніх загроз, що в подальшому не лише гальмує розвиток підприємства, але й призводить до його руйнування як соціально-економічної системи. Забезпечення необхідного рівня безпеки вимагає формування системи, ключове місце в якій займає механізм управління безпековою діяльністю підприємства. Шляхом узагальнення наукового доробку щодо трактування термінів «механізм» та «механізм управління» запропоновано власне визначення механізму управління безпековою діяльністю та розроблено методичні засади його формування в умовах промислових підприємств.

The current activities of Ukrainian industrial enterprises are characterized not only by the increasing negative impact of the external environment, but also by insufficient attention to the problem of ensuring business security from both owners and managers. The absence or insufficient effectiveness of the functioning of the security system does not allow to adequately respond to the action of external and internal threats, in the future not only hinders the development of the enterprise, but also leads to its destruction as a socio-economic system.

The aim of the study is to determine the key parameters of the formation of the mechanism for managing the safety activities of industrial enterprises.

For the formation of the control mechanism of the safety activity of industrial enterprises, the following methods have been applied: induction and deduction, comparison and systematization - in the study of the essential characteristics of the terms «mechanism», «control mechanism» and «mechanism of controlling the safety activity»; synthesis and analysis - for the development of theoretical positions of the formation the chain of building the mechanism for managing safety activity; morphological analysis - to clarify the content of the purpose, subjects, objects, principles and procedures of the mechanism for managing the safety activities of industrial enterprises; graphic - for visual presentation of theoretical and methodological material; abstract logical - for theoretical generalizations and conclusions of the study.

It is substantiated that the mechanism for managing safety activity should be considered as a set of interrelated components, including subjects, objects, goals and interests, functions, principles, methods, and resource support, which, being combined into a system, are aimed at creating safe conditions for the development of an enterprise.

The basic principles of the formation of a safety activity management mechanism in such a set are defined: adaptability, integration, flexibility, continuous development, complexity and dynamism. A chain of construction of a safety activity management mechanism has been developed, providing for the sequential implementation of seven stages. Each stage requires paying attention to one of the key aspects of safety activity in order to form such a system that most closely matches the specifics of the financial and business activities of the enterprise.

The methodological foundations of the formation of the mechanism for managing the safety activity of industrial enterprises have been developed that make the creation of a component necessary for the effective functioning of a system of safety activity, the implementation of which allows creating safe conditions for activity and development.

Ключові слова: механізм; механізм управління; безпека; безпекова діяльність; загроза.

Keywords: mechanism; management mechanism; security; safety activity; threat.

Постановка проблеми. Сучасне промислове виробництво в Україні – це складний комплекс, який ґрунтується на використанні технологій різних поколінь, від найпростіших до новітніх, із домінуючою роллю людського чинника. Процеси трансформації національної економіки спричинили як занепад окремих галузей, так і активний розвиток тих, які здатні на належному рівні конкурувати не лише на внутрішньому ринку, але й вийти на зовнішні ринки, зокрема країни із високим розвитком економіки. Не лише розвиток, але й виживання кожного окремого промислового підприємства визначається його безпековою діяльністю, результативністю якої без формування та застосування механізму управління, в поточних складних умовах господарювання, є неможливою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробці питань щодо підтримки достатнього рівня безпеки підприємства багато уваги приділяють вітчизняні та закордонні вчені, зокрема: Л. Абалкін, О. Ареф'єва, І. Бінько, З. Варналій, О. Власюк, Т. Васильців, З. Герасимчук, В. Горбулін, В. Духов, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, З. Живко, О. Захаров, В. Ковальов, Г. Козаченко, О. Ляшенко, В. Мартинюк, В. Мунтіян, Є. Олейников, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Пономаренко, Я. Пушак, Н. Реверчук, О. Терещенко, В. Франчук, М. Швець, Л. Шемаєва, С. Шкарлет, В. Шлемко, В. Ярочкін та інші.

Відаючи належне науковій і практичній значущості праць провідних учених, слід зазначити, що у сучасній науковій літературі й практиці господарювання підприємств недостатньо уваги приділено проблемі формування механізму управління безпековою діяльністю промислових підприємств.

Постановка завдання. Визначення ключових параметрів формування механізму управління безпековою діяльністю промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вирішення поставленого завдання потребує визначення суті базових термінів «механізм» та «механізм управління».

Термін «механізм» походить від грецького слова μηχανή *mechané*, що перекладається як «засіб», «знаряддя», «зброя», «пристрій», «машина». Сьогодні можна говорити про широке застосування цього терміну як у виробництві, наукових дослідженнях, так і побуті, але початковою сферою його поширення була техніка. В техніці під механізмом розуміють певний пристрій, який складається із ланок, які послідовно передають рухи, всі вони взаємопов'язані між собою, а їх взаємодія визначається технічними параметрами кожної складової. На певному етапі пізнання економічних та соціальних процесів постало завдання пояснення взаємозв'язків між економічними явищами, для чого і було запозичене та певним чином видозмінено трактування терміну «механізм».

Здійснене узагальнення наукового доробку дозволило виявити, що сьогодні існує доволі значна кількість визначень терміну «механізм». Вважаємо за доцільне перш за все приділити увагу двом. Так в Економічній енциклопедії за ред. С. Мочерного механізм подається як «...свідомо організований, цілеспрямований та активний вплив різних суб'єктів управління на процес розвитку та функціонування суспільного способу виробництва, окремих його ланок», а також як «...система чи спосіб, що визначають порядок певного виду діяльності» [2, с. 115], тобто можна говорити про цілеспрямований вплив суб'єктів безпеки на об'єкти, які об'єднані у певну систему, з метою формування безпечних умов розвитку певного суб'єкта господарювання. Інше, на нашу точку зору, базове, визначення належить нобелівським лауреатам 2007 р. Л. Гурвіцу, Р. Майерсону і Е. Маскіну, які спричинилися до формування теорії економічного механізму (*mechanism design theory*). В основі механізму за Л. Гурвіцом лежить взаємодія між суб'єктами та центром та

визначається наявністю трьох стадій, що поєднані через обмін інформацією, яка характеризує зміну стану суб'єктів та ухвалення рішень центром [10, с. 122]. Розуміння суті економічного механізму Л. Гурвіца дає змогу перейти від дій ринкових агентів та шляхом масштабування закласти теоретичні основи формування механізму управління безпековою діяльністю виходячи з таких позицій:

- кожна складова системи економічної безпеки підприємства повинна надавати інформацію про зміну рівня своєї безпеки; суб'єкти безпеки повинні отримувати інформацію про рівень агресивності середовища функціонування промислового підприємства; інформація передається в центр;

- отримана інформація узагальнюється, перевіряється, аналізується, зберігається, узгоджується із цілями підприємства; формуються сценарії розвитку подій;

- на основі інформації центр розробляє рішення, які реалізуються суб'єктами безпеки, забезпечуючи отримання інформації про хід реалізації, належний контроль та можливість здійснення корегування дій.

Усі три стадії передбачають обмін інформацією, яка виступає зв'язуючою складовою між усіма ланками механізму. Відтак в процесі розроблення механізму управління безпековою діяльністю важливим є налагодження надійних і захищених каналів передавання інформації між усіма суб'єктами безпеки із визначенням рівня доступу, встановленням вимог щодо своєчасності, повноти, достовірності та якості.

Серед інших визначень терміну «механізм» вважаємо за доцільне приділити увагу кільком, які в подальшому будуть використанні для виконання поставленого завдання. Так, у відповідності до визначення Ф. Хміля механізм являє собою «...систему, яка утворюється із взаємопов'язаних ланок (підсистем), що об'єднують множину різних елементів і блоків, забезпечуючи у процесі їх взаємодії функціонування всіх підсистем» [8, с. 221]. Схоже визначення подає В. Ліпкан, який конкретизує, що результатом взаємодії елементів стає ефективне функціонування системи безпеки [4, с. 34]. У відповідності до цього підходу механізм можна трактувати як систему, діяльність складових якої спричиняється зміною зовнішнього та внутрішнього середовища, а завдання полягає у взаємоузгодженій взаємодії економічних, соціальних й техніко-технологічних складових у відповідності до тактичних й стратегічних цілей. Водночас, вважаємо за доцільне підкреслити, що на відміну від механізму в техніці, де ланками є певні пристрої, в безпековій діяльності ними виступають працівники, тобто люди, які здатні певним чином, відмінно від інших, реагувати на інформацію, наказ чи дію будь-кого із оточуючих. Тому механізм управління безпековою діяльністю повинне формуватися враховуючи психологічні аспекти поведінки працівника як суб'єкта, так і об'єкта безпеки, що суттєво ускладнює розроблення методологічний базису.

В економіці застосовуються різні види механізму: функціонування, управління та розвитку. У відповідності до поставленого завдання розглянемо змістове навантаження терміну «механізм управління».

Перш за все зазначимо, що термін «механізм управління» широко застосовується для опису економічних, соціальних, політичних та інших процесів у всіх сферах життєдіяльності. Відтак і визначення цього терміну є значна кількість, які, як і стосовно «механізму», різняться лише незначно, тобто певними розставленими акцентами. Відтак вважаємо за доцільне приділити увагу лише кільком, які в найбільшій мірі стосуються проблематики забезпечення безпеки суб'єктів господарювання в Україні. Схожими за суттю є визначення сформовані Л. Донець й Н. Ващенко [1, с. 15], А. Штангретом [6, с. 114] та І. Шевченко [9, с. 129], в яких автори акцентують увагу на трактуванні зазначеного терміну як певної сукупності основних елементів дій, реалізація яких спрямована на досягнення визначеної мети у вигляді необхідного рівня безпеки та інтересів суб'єкта господарювання. Більш конкретним визначенням можна вважати твердження І. Франчука, який подає механізм управління як «... системну взаємодію суб'єктів і сил безпеки та системне поєднання і застосування ними загальних і спеціальних функцій, методів, засобів, форм та принципів безпеки» [7, с. 159]. Більш загальне визначення пропонують І. Мойсеєнко та О. Марченко, в розумінні яких механізм управління визначається «... управлінськими діями, що спрямовані на використання можливостей та ресурсів підприємства, які б забезпечували системно-синергетичні ефекти реалізації захисту його фінансово-економічних інтересів від ідентифікованих реальних та потенційних загроз зовнішнього та внутрішнього характеру» [5, 380 с.]. Серед перелічених визначень можна виділити два підходи: перший, який передбачає трактування механізму як системи, а другий як послідовного цілеспрямованої сукупності дій. В загальному для нас кожне із процитованих визначень цінне тим моментом, що в ньому визначається роль механізму управління в процесі забезпечення безпеки підприємства. Зважаючи на суть безпекової діяльності, можна стверджувати, що механізм управління, у відповідності до теоретичних положень системного підходу, являє собою системою нижчого порядку відносно механізму управління підприємством, на його вході є інформація про зміну середовища функціонування та дані щодо невідповідності внутрішнього стану визначеним критеріям розвитку. Вхідна інформація активізує процес застосування методів, прийомів, технологій і важелів впливу, спрямовані на захист підприємства, повернення до безпечного початкового стану або/та його адаптацію до нових умов господарювання. Механізм управління передбачає взаємодію елементів, в сфері безпеки підприємства — це працівники підприємства, тобто не можна залишати поза увагою організаційну структуру підприємства, а також, погоджуючись із В. Франчуком [7, с. 152], безпекову культуру. В процесі здійснення безпекової діяльності важливо забезпечити ефективну співпрацю із зовнішніми суб'єктами безпеки та можливість взаємоузгодженого досягнення інтересів усіх зацікавлених осіб (власників, менеджерів, працівників). В найбільш загальному розумінні мету механізму управління безпековою діяльністю можна визначити як захист та адаптацію підприємства до зміни умов та середовища функціонування, виходячи із наявного ресурсного

забезпечення, для поточного виживання та довгострокового забезпечення формування безпечних умов розвитку.

Ключові параметри формування механізму управління безпековою діяльністю в умовах певного промислового підприємства можна окреслити наступним чином:

- передбачає поєднання засобів і способів для досягнення поставленої цілі, що відповідає певним умовам функціонування підприємства та змінам в підприємницькому середовищі;
- відповідає меті та сукупності цілей фінансово-господарської діяльності підприємства;
- враховує мотивацію дій працівника як суб'єкта та об'єкта безпеки;
- можливість застосовувати найбільш доцільні та ефективні методи управління;
- можливість удосконалення виходячи із зміни інтересів, мотивів та системи цінностей;
- наявність зворотного зв'язку для розроблення та застосування коригуючи рішень;
- можливість як комплексного, так і індивідуального застосування окремих елементів системи.

По при визначені параметри не можна залишати поза увагою індивідуальність механізму управління безпековою діяльністю, що визначається специфікою господарської діяльності підприємства, агресивністю зовнішнього середовища, наявністю ресурсного забезпечення та найбільш важливе – пріоритетністю безпекової діяльності серед цілей розвитку підприємства. Недостатня увага або ж розуміння цього важливого моменту унеможлиблює як формування, так і реалізацію механізму управління безпекою діяльністю, активізуючи вплив зовнішніх та внутрішніх загроз, які гальмують розвиток та руйнують підприємство як соціально-економічну систему.

Проводячи певне узагальнення можна стверджувати, що механізм управління безпековою діяльністю – це сукупність взаємопов'язаних складових, які включають суб'єкти безпеки, об'єкти безпеки, цілі та інтереси, функції, принципи, методи, ресурсне забезпечення, які, будучи об'єднані в систему, спрямовані на формування безпечних умов розвитку підприємства. Для доведення логічності сформованого визначення нами показано взаємозв'язок між ключовими термінами (рис. 1).

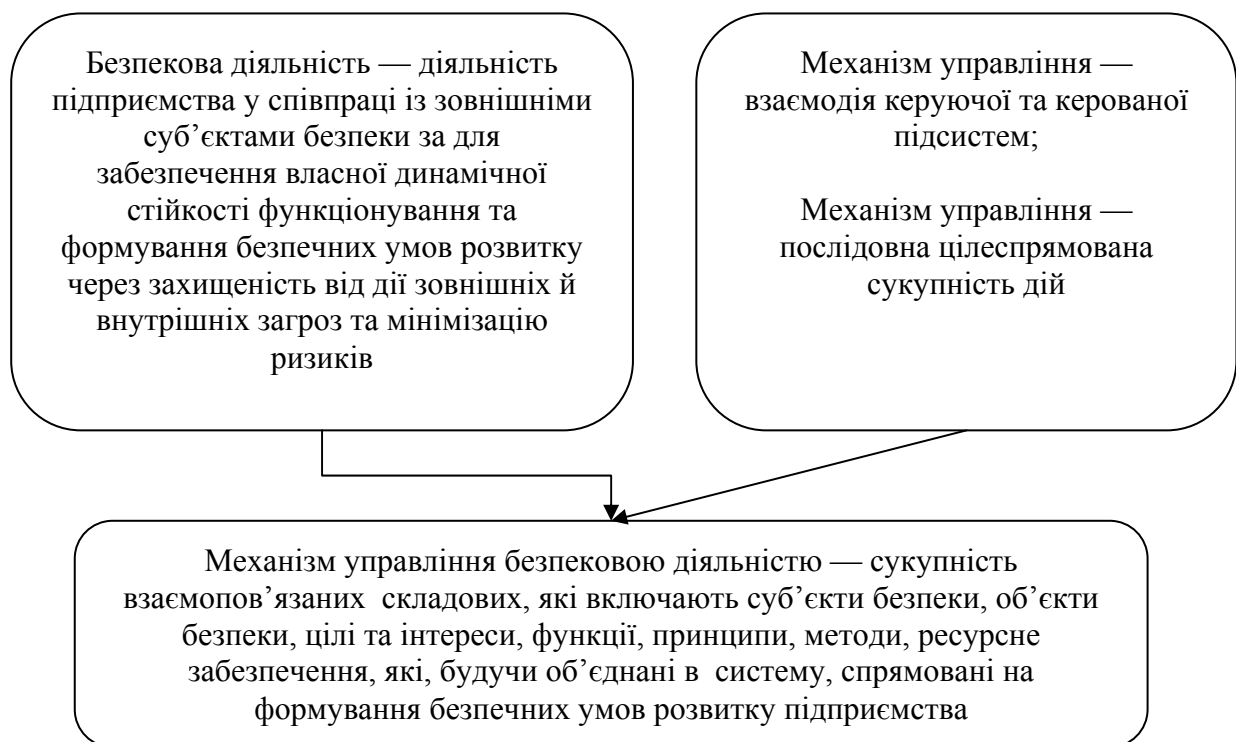

Рис. 1. Зв'язок між базовими термінами механізму управління безпековою діяльністю підприємства
Сформовано автором

Визначення змісту кожного із складових механізму управління безпековою діяльністю в умовах певного промислового підприємства здійснюється із врахуванням наступних характеристик:

- забезпечення стійкості підприємства стосовно негативного впливу середовища функціонування та неконтрольованих змін в процесі фінансово-господарської діяльності;
- ефективне використання наявних ресурсів;
- своєчасне визначення та ідентифікація зовнішніх та внутрішніх ризиків та загроз;
- розроблення оптимальних управлінських рішень для мінімізації негативних результатів реалізації ризиків та загроз;
- формування альтернативних варіантів забезпечення безпечних умов розвитку підприємства;

- забезпечення необхідної гнучкості, життєздатності, адаптивності підприємства як соціально-економічної системи для збільшення тривалості її існування.

На наступному етапі вважаємо за доцільне приділити увагу процесу формування механізму управління безпековою діяльністю. Цей момент важливий виходячи з того, що, як вірно вказує І. Мойсеєнко та О. Марченко [5, с. 75], на вітчизняних підприємствах забезпечення безпеки, по при виконання своїх прямих обов'язків, тобто опосередковано займаються: власник директор, головний бухгалтер, економіст, юрист і т.д. Ця обставина пояснюється нечітким усвідомленням того факту, що функціонування та розвиток будь-якого суб'єкта господарювання залежить від здатності забезпечити його безпеку, що неможливо без приділення адекватної уваги цій складній та важливій проблемі. Відтак результативність безпекової діяльності суттєво залежить від процесу формування механізму управління.

Вважаємо за доцільне погодитися із О. Кузьміним [3, с. 260], що побудова будь-якого механізму повинна здійснюватися у відповідності до визначених принципів. В науковій літературі присутні суттєво відмінні підходи до визначення сукупності таких базових принципів, тому нами було сформовано власний перелік, що відповідає суті безпекової діяльності промислових підприємств.

- адаптивності, тобто здатності пристосуватися як до цілей діяльності підприємства, так і впливу середовища функціонування;

- інтеграції, що уможливує узгодження цілей та завдань в різних часових інтервалах;

- гнучкості, тобто здатності удосконалюватися у відповідності до накопиченого досвіду та умов здійснення безпекової діяльності;

- безперервного розвитку, тобто перегляду та вдосконалення методів аналізу, планування, прогнозування і т.д.;

- комплексності у розгляді та формуванні альтернативних варіантів управлінських рішень;

- динамічності у своєчасності отримання, аналізування та формування інформаційного підґрунтя для реалізації захисних заходів.

Завдяки використанню приведених вище принципів утворюється передумова створення ланцюга побудови механізму управління безпековою діяльністю, який відповідає специфіці фінансово-господарської діяльності певного промислового підприємства та передбачає забезпечення необхідного взаємозв'язку між усіма складовими в межах системи.

Ланцюг побудови механізму управління безпековою діяльністю нами в графічному вигляді представлено на рис. 2.

Формування механізму управління безпековою діяльністю обмежується переліченими етапами, але логічним продовженням є процес його функціонування та розвитку, тобто систематичне узгодження цілей із стратегією підприємства та відповідне коригування структури суб'єктів безпеки, пріоритетності об'єктів безпеки та ресурсне забезпечення.

Висновки з проведеного дослідження. Формування безпечних умов розвитку для підприємницьких структур в умовах ринкової економіки в значній мірі залежать не лише від виконання функцій державними органами, але й спроможності кожного суб'єкта господарювання сформуванню власну систему захисту – систему безпекової діяльності. Механізм управління безпековою діяльністю, будучи важливою складовою цієї системи, повинен враховувати як специфіку фінансово-господарської діяльності певного підприємства, так і забезпечувати досягнення поставлених завдань щодо формування безпечних умов розвитку. Запропонований ланцюг формування дозволяє побудувати механізм управління виходячи із рівня агресивності зовнішнього середовища та підконтрольності внутрішніх процесів, узгодженості із стратегією розвитку підприємства та наявного ресурсного забезпечення.

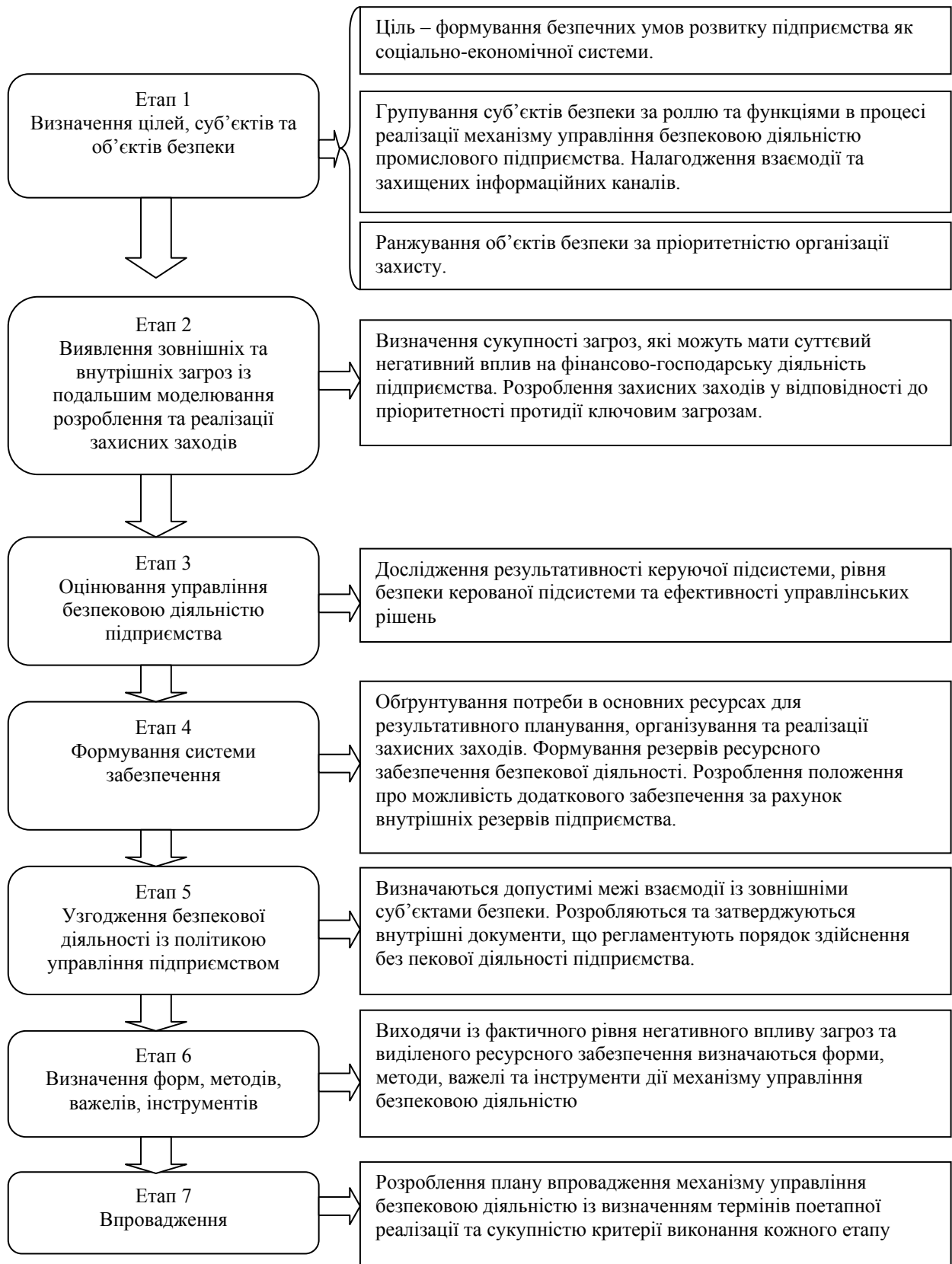

Рис. 2. Етапи формування механізму управління безпековою діяльністю промислового підприємства
Розроблено автором

Враховуючи важливість формування безпечних умов розвитку для кожного суб'єкта господарювання в подальшому доцільно приділити увагу розробленню механізму взаємодії зовнішніх та внутрішніх суб'єктів безпеки.

Список літератури.

1. Донець Л. І., Ващенко Н. В. Економічна безпека підприємства: навч. посіб. Київ : Центр навч. літ., 2008. 240 с.
2. Економічна енциклопедія: у 3 т. / відп. ред. С. В. Мочерний. Київ : Видавничий центр «Академія», 2001. Т. 2. 848 с.
3. Кузьмін О. Є., Горбаль Н. І. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства : підручн. Львів : Компакт-ЛВ, 2005. 304 с.
4. Ліпкан В. А. Безпекознавство : навч. посіб. Київ: Європ. ун-т, 2003. 208 с.
5. Мойсєєнко І. П., Марченко О. М. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства : навч. посіб. Львів : Львів. держ. ун-т внутріш. справ. Львів, 2011. 360 с.
6. Обліково-аналітичне забезпечення управління економічною безпекою підприємства : монографія / за заг. ред. А. М. Штангрета. Львів : Укр. акад. друкарства, 2017. 276 с.
7. Франчук В. І. Теоретична модель системи забезпечення економічної безпеки акціонерних підприємств. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20.8. С. 155–162.
8. Хміль Ф. І. Основи менеджменту : підручн. Київ : Академвидав, 2003. 608 с.
9. Шевченко І. Л. Особливості формування механізму забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств. *Стратегія економічного розвитку України*. 2009. Вип. 24/25. С. 128–134.
10. Hurwicz L., Arrow K., Karlin S., Suppes P. (eds.) Optimality and informational efficiency in resource allocation processes. *Mathematical Methods in the Social Sciences*. Stanford: Stanford University Press, 1960.

References.

1. Donecz, L. I., Vashhenko, N. V. (2008), Ekonomichna bezpeka pidpry'emstva [*Economic security of the enterprise*]. Centr navch. lit., Kyiv, [in Ukrainian].
2. Mocherny'j S. V. (2001), Ekonomichna ency'klopediya [*Economic Encyclopedia*]. Vy'davny'chy'j centr «Akademiya», Kyiv, [in Ukrainian].
3. Kuz'min, O. Ye., Gorbali', N. I. (2005), Upravlinnya mizhnarodnoyu konkurentospromozhnisty pidpry'emstva [*Management of the international competitiveness of the enterprise*]. Kompakt-LV, L'viv, [in Ukrainian].
4. Lipkan, V. A. (2003), Bezpekoznavstvo [*Security science*]. Yevrop. un-t, Kyiv, [in Ukrainian].
5. Mojshejenko, I. P., Marchenko, O. M. (2011), Upravlinnya finansovo-ekonomichnoyu bezpekoyu pidpry'emstvan [*Management of financial and economic security of the enterprise*]. L'viv. derzh. un-t vnutrish. sprav., L'viv, [in Ukrainian].
6. Shtangreta, A. M. (2017), Oblikovo-analyty'chne zabezpechennya upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu pidpry'emstva [*Обліково-аналітичне забезпечення управління економічною безпекою підприємства*]. Ukr. akad. drukarstva, L'viv, [in Ukrainian].
7. Franchuk, V. I. (2010), Teorety'chna model' sy'stemy' zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky' akcionerny'x pidpry'emstv [*Theoretical model of the system of ensuring the economic safety of joint-stock enterprises*]. Naukovy'j visny'k NLTU Ukrayin. 2010, Vol. 20.8: 155–162 [in Ukrainian].
8. Xmil', F. I. (2003), Osnovy' menedzhmentu [*Fundamentals of Management*]. Akademvy'dav, Kyiv, [in Ukrainian].
9. Shevchenko, I. L. (2009), Osobly' vosti formuvannya mexanizmu zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky' metalurgijny'x pidpry'emstv [*Features of forming a mechanism for providing economic safety of metallurgical enterprises*]. Strategiya ekonomichnogo rozvy'tku Ukrayiny'. 2009, Vol. 24/25: 128–134 [in Ukrainian].
10. Hurwicz L., Arrow K., Karlin S., Suppes P. (eds.) Optimality and informational efficiency in resource allocation processes. *Mathematical Methods in the Social Sciences*. Stanford: Stanford University Press, 1960.

Стаття надійшла до редакції 20.01.2019 р.